

## СОЦИАЛЬНЫЕ САНКЦИИ КАК СПОСОБ ВОСПИТАНИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ В ПРОСТРАНСТВЕННО-ЧАСОВОМ КОНТИНУУМЕ

Калиновский Ю. Ю.

*Осуществлен философско-правовой анализ социальных санкций как способа воспитания правосознания. Проанализированы разновидности социальных санкций, а также их возможное влияние на общественное правосознание. Доказано, что через санкции общество требует от индивида определенного поведения (определенного правосознания.), угрожая ему в случае невыполнения установленных правил отторжением из упорядоченного социального пространства и времени, а также отказывает ему в коммуникации.*

**Ключевые слова:** общественное правосознание, социальные санкции, социальное пространство, социальное время.

## SOCIAL SANCTION AS A METHOD OF LEGAL CONSCIOUSNESS EDUCATION ORDER IN THE CONTINUUM OF TIME AND SPACE

Kalinovski J. J

*The article deals with social and philosophic analysis of social sanction as a method of legal consciousness education. Analysed types of social sanction and there interference on legal consciousness. Is proved, that society demands from individual person the particular legal socialization in order to sanction. There were also proved that in case of individual ignore the society rules person will be excluded from social environment, time and communication.*

**Key words:** legal consciousness, social sanction, social environment, social time.



УДК 340. 12+316. 3

*I. I. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент*

## ПРО ДЕЯКІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Присвячено розгляду нових методологічних аспектів викладання філософії права у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Показано варіанти скептичного ставлення до філософсько-правової рефлексії у професійному та студентському середовищах. Запропоноване нове бачення ролі філософії права як супровідника сучасного правового проекту, зокрема, у демократичному суспільстві.*

**Ключові слова:** філософія права, методика викладання, сучасна правова система, демократичний розвиток.

*Спеціаліст подібний до флюсу — повнота його однобічна*

*Козьма Прутков*

**Актуальність проблеми.** В умовах кредитно-модульної системи навчання виникають потреби додаткового обґрунтування доцільності вивчення дисциплін, не пов'язаних безпосередньо з професійним спрямуванням. Це стосується передусім предметів гуманітарного циклу, що не входять до переліку обов'язкових. Філософія права тут не є винятком. Студенти — майбутні юристи, читаючи перелік пропонованих на вибір дисциплін, обов'язково зіткнуться з питаннями сенсу і корисності вивчення філософії права.

Слід зазначити, що на сьогодні у вітчизняній літературі майже відсутні **публікації за даною проблематикою** [1 — 3], що, безумовно, потребує у найближчому майбутньому докладання зусиль як фахівців у філософсько-правовій галузі, так і викладачів самої філософії права.

Перш ніж зробити спробу з сучасної точки зору обґрунтувати доцільність викладання філософії права, треба згадати про опір і, навіть, недовіру, що існують у професійному юридичному середовищі відносно філософії права і, на жаль, як за чаклунством, передаються до студентської молоді. Щоправда, нині серед студентів відбувається поживлення інтересу до філософсько-правових проблем (про що, зокрема, свідчить трирічний досвід міжвузівських студентських науково-практичних конференцій, які проходять в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого), в той час коли серед юристів зберігається доволі стійкий опір філософсько-правовій рефлексії.

У зв'язку з цим необхідно розрізнити два мотиви одного й того самого ставлення: з одного боку, філософія права вважається шкідливою істиною в останній інстанції, тоді як, з другого боку — вона оголошується непотрібною в умовах достатньої забезпеченості права в наукообразних ресурсах. У першому випадку артикуляцію неприйняття філософії права знаходимо у висловлюваннях М. Вілея, який переконаний, що Гоббс, Локк, Юм, Кант, Гегель, а також низка сучасних філософів розбалансували власне юридичні репрезентації правових феноменів, наситивши їх легалістським або соціологічним позитивізмом [4; 5]. Приблизники другого міркування акцентують увагу на непродуктивності філософії права, вважаючи її частковою метафізичною спекуляцією, позбавленою перспективи [6].

Як наслідок у ВНЗ складається ситуація, коли правознавчі дисципліни збільшуються за обсягом за рахунок суттєво скороченої філософії права. Мовляв, філософія права гідна бути викарбуваною в історії, однак потреби сучасності полягають у розвитку власне правознавства.

Обидві ці форми ставлення резюмують ситуацію, що склалася у викладанні філософії права. Можливо, причина цього криється у часах, коли філо-

софія, вважаючи себе наукою-матір'ю, зволікла розвитком діалогу з власне юристами, а також з різними науково-практичними дискурсами.

**Метою** статті є не аналіз таких двох форм опору і зневажання, а знайомство з такими орієнтирами у викладанні філософії права, які б допомогли здолати професійну неприязнь юристів до нібито тщетних мовлень і привнесли дещо корисне й оригінальне у право. Очевидним у зв'язку з цим принаймні є те, що викладання філософії права має відповідати правовій концепції, прийнятій в даному суспільстві<sup>1</sup>.

У цій статті поступово розвиватиметься думка про те, що філософії права має бути відведено роль супровідника сучасного юридичного проекту. Під останнім же розуміється певний правовий вектор, що його обрало суспільство. Отже, викладання філософії права вбачатиметься у тому, аби сприяти розумінню цієї ролі та його практичному втіленню.

Передусім слід зазначити, що викладання філософії права саме як супровідника юридичного проекту передбачає обопільну відмову від «розпоряджувальної» ролі з боку як юриспруденції, так і філософії права, що не дозволить останній перетворитися на юридичну філософію. Також слід здолати відмову філософії права від вдумливого діалогу з позитивним правом, так само як і з демократичним виміром.

Таким чином, філософія права вже не може претендувати на «висвітлення» шляху права, яке вже достатньо «висвітлюється» власними силами. Відмовившись від розпоряджувальної ролі, філософія права, тим не менш, може плідно супроводжувати сучасний юридичний проект у частині вироблення аргументів та міркувань на користь нього.

Звичайно, філософія права не передбачає конкретні відповіді та рецепти, проте рівноправно бере участь у рефлексії, яку необхідно здійснювати у зв'язку зі складністю сучасної юриспруденції. І в цьому разі філософія права — насамперед аргументаційна діяльність, гласність, які є необхідними та неминучими в умовах демократичного розвитку.

Філософія права, виходячи з цього, має допомагати відкривати та універсалізувати громадянські переконання, цінності та передзадані смисли, а також супроводжувати професійний дискурс. Зокрема, філософія права може стати у нагоді, коли необхідно розпізнати та визначити культуро-філософські параметри, що є в юридичній царині. До того ж, філософія права може допомогти освоїтися з різними способами суб'єктивного осягнення зв'язку між правом та мораллю, між суспільством та індивідом. У такому разі вона працює не над формальними якостями права, добровільно віддаючи це правознавчим дисциплінам, а супроводжує рефлексію смислів та горизонтів сучасного юридичного проекту.

<sup>1</sup> Деякі положення цієї статті ґрунтуються на вивченні досвіду викладання філософії права у Канаді (див. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.reds.msh-paris.fr/.../textes/mel3.htm](http://www.reds.msh-paris.fr/.../textes/mel3.htm))

Подібна рефлексія може здійснюватися за умови, коли враховуються реалії сучасного розвитку, а також відбувається діалог з науками, зокрема правознавчими. Саме останні можуть дати філософії права відомості, що послужать виробленню осмислення сучасного юридичного проекту. Юридичне кантіанство, запозичене і розвинуте Г. Кельзенем, на жаль, завдало шкоди сучасному юридичному проекту, можливо, й усупереч очікуванням самого Канта, бажаючи замкнути юридичний проект усередині чистого правознавства та правової сутності, відмовившись від діалогу з політичними, соціальними, моральними та релігійними переконаннями громадян.

Завдання, отже, полягає у тому, аби у викладанні філософії права показати, що вона сама слугує не позитивному праву, а саме правовому проекту в інтерсуб'єктивістській парадигмі. Це означає, що право має розумітися як нормативне саме в тому сенсі, що питання про права громадян ставиться у формі належного і стверджує громадянам права як водночас авторам та їх адресатам.

Критичний студентський розум відразу прокинеться, якщо на заняттях з філософії права викладачі зможуть показати, як філософсько-правові міркування аргументовано розгортаються у контекстах правознавчих курсів і як вони можуть простежуватися впритул до структуризації юридичного результату, наприклад, судового. Так, судді не мають розцінюватися як філософи права (якими їх, наприклад, вважають чимало сучасних філософів права, зокрема Р. Дворкін), а як такі, що заслуговують на інтерес, співрозмовники на тему відповідальності громадян у ролі авторів та адресатів їхніх же прав.

Розуміння філософії права саме як акомпаніатора аргументів та міркувань щодо юридичного проекту передбачає її відмову від ролі «арбітра» на користь публічних дискусій. З цього випливає, що філософія права має розглядатися як один з учасників дискурсу з приводу сучасних правових реалій. Вона також повинна розумітися як така, що проходить конкретне випробовування в суспільному просторі. Саме в публічному просторі «сила», «валідність» або ж важливість узгодженості в аргументах і судженнях мають обговорюватися й координуватися відкрито і на очах у всіх.

Саме стосовно такого публічного простору з'являється можливість осмислювати раціональність взагалі і своєрідність юридичної раціональності в контексті правового проекту зокрема. З такого міркування випливає ідея верховенства комунікативної раціональності. Передбачаючи вироблення аргументів і міркувань як найголовнішу мету правового проекту, філософія права практично спроводжує його, показуючи, що практична раціональність, на яку посиляється право, втілюється в публічному обговоренні. Дискурс як інтеріндивідуальна практика правових смислів продукує аргументи та міркування, а також пропонує їх аудиторії як дійсні/легітимні.

Акцент на публічному контексті у навчанні філософії права пояснюється передусім бажанням призвичаїти студентів бачити право в публічному просторі, а також тим, що цей простір відіграє ключову роль для розвитку і підтримання комунної формації волі та думки, що, врешті-решт, становить сутність сучасних правових реалій. У вимірі, де право перетворюється на першу особу множини, на «ми», викладання філософії має зосередитися навколо практичних спорів та дискурсів, що сприятимуть розвитку публічного простору і раціональної формації волі та розуму.

Подібне бачення філософії права відбиває саме філософську позицію. Заключна ж теза полягає у тому, що головною метою викладання філософії права мають стати засади демократичної правової концепції. Причому демократія розуміється не як засіб або інструмент пропаганди ліберальної моральності, а як цінність-по-собі. Такий підхід корелює з кантівським уявленням про філософію права, що становить вихід людини з-під панування гетерономії (аргументів *авторитету*) в простір автономії (розумових аргументів, таких, якими їх бачить *індивід*). Саме така автономія й має засвідчувати буття.

Якщо сучасне право має зосередитися на вимізі, що всі суб'єкти права розглядаються як автори і адресати прав, норм та інститутів, це означає, що викладання філософії права не може замикатися на досвіді гетерономії, колишньої «ліберальної моральності», а має прийняти і розділити сучасність.

**Висновки.** Філософія права не може підміняти авторів права, її завдання — супроводжувати їх і відбивати демократичну мету сучасних правових реалій. Перебування ж викладання філософії права у серцевині сучасних правових реалій дає змогу сполучати практичний аспект права з рефлексивним аспектом філософії, ув'язуючи в такий спосіб правовий проект з ідеєю філософії як демократичної практики.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Некишев, В. Л. Философия права [Текст] : учеб.-метод. пособие для курсантов дневной формы обучения и слушателей ФЗО / В. Л. Некишев. — Владимир : Владимир. юрид. ин-т Минюста России, 2000. — 47 с.
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: [www.sipk.ru/conference/pdf\\_2008/Nikitchenko.pdf](http://www.sipk.ru/conference/pdf_2008/Nikitchenko.pdf)
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dkvartal.ru/mahneva/3296>
4. Кравцов, Н. А. Проблема кризиса современной правовой мысли в философии права Мишеля Вилле [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. А. Кравцов. — Ростов-н/Д, 1998. — 28 с.
5. Villey, M. Reflexions sur la philo et le droit carnets de michel villey Editeur [Text] / M. Villey. — Puf, 1995 — 147 p.
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.netda.ru/slovo/0103kss.htm>
7. Современный либерализм : Джон Ролз, Рональд Дворкин, Исайя Берлин, Уил Кимлика, Майкл Дж. Сэндел, Джереми Уолдрон, Чарльз Тейлор [Текст] / Л. Б. Макеева ; пер. с англ. — М. : Прогресс-Традиция, 1998. — 248 с.

## О НЕКОТОРЫХ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ОСНОВАНИЯХ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЛОСОФИИ ПРАВА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Коваленко И. И.

*Посвящено рассмотрению новых методологических аспектов преподавания философии права в высших учебных заведениях (ВУЗах). Показаны варианты скептического отношения к философско-правовой рефлексии в профессиональной и студенческой среде. Предложено новое видение роли философии права как сопровождающего современного правового проекта, в частности в демократическом обществе.*

**Ключевые слова:** философия права, методика преподавания, современная правовая система, демократическое развитие.

## ABOUT SOME CONCEPTUAL BASICS OF TEACHING LAW PHILOSOPHY IN HIGH EDUCATIONAL INSTITUTES

Kovalenko I. I.

*This article tells us about the consideration of new methodological aspects of teaching law philosophy in high educational institutes. There are shown the variants of skeptical relation to philosophical – judicial reflection in professional and student's sphere. There is a new vision of law philosophy role as follower of the modern judicial project, in particular, in democratic society offered.*

**Key words:** law philosophy, a teaching technique, modern judicial system, democratic development.



УДК 340.12 + 34.124.4 + 504.03

В. О. Захарова, здобувачка

## ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВРАХУВАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ЕКОПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

*Проаналізовано можливості впливу правового менталітету населення України з точки зору формування сучасної моделі екоправового виховання.*

**Ключові слова:** екоправове виховання, правовий менталітет, правосвідомість, екофільність.

**Актуальність теми.** Оскільки екоправове виховання є ще недостатньо дослідженою складовою процесу правового виховання в цілому, виникає нагальна потреба довести зростання його ролі в сучасних умовах глобальних